

Matkimuksista määritelmiin Miten murteista puhutaan

1. Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelen niitä tapoja, joilla ei-kielitieteilijät puhuvat murteista, siis heidän käyttämäänsä metakieltä. Metakielen ilmauksia ei voi kysyä asenteita selvittelevissä kyselylomakkeissa tai haastatteluissa suoraan, vaan aineisto kertyy yleensä muiden kysymysten yhteydessä. Taustateoriaansa puolesta tutkimukseni on kansanlingvistiikkaa, jonka parissa on viime vuosina elvytetty jo ennestään tunnettuja metodeja, mutta kokeiltu ja kehitelty myös uusia. Kyselylomakkeiden, haastattelujen ja karttatehtävien avulla on saatu tietoa siitä, miten ei-kielitieteilijät hahmottavat kielen alalajeja ja murteita, samoin kuin siitä, millaisia murrepiirteitä he tunnistavat eri murteista ja miten he niistä puhuvat. (Palander 2001.)

Ei-kielitieteilijöiden metakieli on jaettu kahteen tyyppiin sen mukaan, liittykö se kieleen vai kielenkäyttäjiin ja heidän yhteisiin arvoihinsa ja asenteisiinsa, siis siihen mitä on varsinaisen kielestä puhumisen ”takana”. Kielestä puhumista on käsitelty mm. kielenpiirteitä ryhmittelemällä: Ovatko tunnistetut piirteet fonologisia, morfologisia, syntaktisia vai leksikaalisia? Millaisia ilmauksia jää tämän ryhmittelyn ulkopuolelle? (Esim. Niedzielski–Preston 2000, 261–301 ja 302–314; Mase 1999, 103–104.) Murretietoisuuden tarkasteluun on Preston (1996, 40–41) hahmotellut neljä eri näkökulmaa, joiden jatkumoihin havainnot voidaan sijoittaa. ”Saatavuus” tai ”helppous” (*availability*) tarkoittaa sitä, onko ilmiö ei-kielitieteilijän käsiteltävissä oma-aloitteisesti tai haastattelijan avulla vai ei, paikkansapitävyys (*accuracy*) sitä, miten hyvin havainto vastaa lingvististä todellisuutta, yksityiskohtaisuus (*detail*) sitä, miten tarkkoja vs. yleisluonteisia havainnot ovat, ja hallinta (*control*) sitä, miten hyvin ei-kielitieteilijä hallitsee tunnistamansa murteen tai kielenilmiön. Esi-merkiksi suomen murteista pystytään hyvin puhumaan yleisellä tasolla, mutta yksityiskohtia niiden piirteistä ei aina osata erottaa tai esittää.

Seuraavassa jaan kielestä puhumisen kahteen päätyyppiin: kielenaineesimerkkeihin ja sanallisiin kuvauksiin. Edelliseen kuuluvat kaikki murteesta esitetyt jäljitelmät, kuten lauseet, lauseketjut, fraasit, muut kiteymät, sanat ja sananmuodot, sekä näitä pienemmät äänneainekset. Toiseen ryhmään sisällyttän puolestaan erilaiset selitykset ja kuvailut, joissa ei esiinny kielenaineesia. Näiden kirjo on laaja, sillä se ulottuu kielitieteellisten termien käytöstä affektiivisiin asenteisiin.

Perusaineistona käytän kyselyä, jonka Jyväskylän yliopiston suomen kielen opiskelijat tekivät kurssitehtävänäan syksyllä 2004. Jokaiselle annettiin lomake, johon piti kysyä suullisesti yhdeltä nais- ja miesopiskelijalta, mikä on tyypillistä luetelluille murteille ja slangille. Kielimuotoja oli yhdeksän, ja niissä oli sekä selviä maakuntamurteita että kaupunkimurteita. Järjestyksessä ne olivat seuraavat: *Eteläpohjalainen murre*, *Kuopion seudun savolaismurre*, *Oulun murre*, *Lappeenrannan murre*, *Rovaniemen murre*, *Mikkelin seudun savolaismurre*, *Tampereen murre*, *Turun murre* ja *Helsingin slang*. Tässä artikkelissa käsittelen vastauksia alueellisessa järjestyksessä länsimurteista itämurteisiin (Turun murteesta Lappeenrannan murteeseen).

Haastattelijoiden tuli täyttää lomake itse, ja heidän oli kirjoitettava vastaus siinä muodossa kuin haastateltava sen sanoi. Vastaajaa pyydettiin mainitsemaan ”vain yksi, ensin mieleen tuleva murrepiirre”, ja jos hänellä ei ollut kysytystä murteesta minkäänlaista käsitystä, kohdan sai jättää tyhjäksi. Vastauksia tuli kaikkiaan 104, 52 naiselta ja 52 mieheltä. Suurin osa vastaajista oli iältään 19–28-vuotiaita, useimmat 20–21-vuotiaita. Yli 30-vuotiaita oli kolme, heistä yksi yli 40-vuotias. Kaikki informantit olivat kuitenkin opiskelijoita: noin viidesosa opiskeli ammattikorkeakoulussa, muut yliopistossa. Opiskelu- paikkakuntaa ei määritelty etukäteen, mutta suurin osa opiskeli opintoalojen perusteella Jyväskylässä. Kielten opiskelijat oli ohjeissa pyydetty rajaamaan pois. Kotipaikkakuntien perusteella vastaajat olivat eri puolilta Suomea, ja päämurrealueittain he jakautuivat seuraavasti: lounaismurteet 2, hämäläismurteet 23 (näistä pääkaupunkiseutu 5), pohjalaismurteet 18, peräpohjalaiset murteet 2, savolaismurteet 53 (näistä Jyväskylä 21) ja kaakkoismurteet 4. Murrejakaumaan ei kuitenkaan voi kiinnittää kovin suurta huomiota, koska jotkut muualta muuttaneet olivat ilmeisesti maininneet kotipaikakseen Jyväskylän. Kielenulkoisia muuttujia, siis informanttien taustaa, ei ollut tarkoitus käsitellä lähemmin vastausten analysoinnissa.

Kyselyn tarkoitus oli saada selville, mitkä piirteet liitetään mihinkin murteeseen, ja kunkin murteen kohdalla oli lomakkeessa tilaa vain yhden rivin verran. Monet vastaukset olivat kuitenkin pitempiä, ja niistä voi päätellä, että kysymysten muoto oli vaihdellut, olihan haastattelijoita kaikkiaan 50. Omia kommentteja tilanteesta sai kirjoittaa paperin toiselle puolelle, ja haastattelujen kulusta keskusteltiin myös tunnilla. Yksi vaikeus oli ollut termi *murrepiirre*, joka mainittiin lomakkeen ohjeissa. Vaikka tunnilla korostettiin sitä, ettei vas-

taajaa saisi ohjailta mitenkään, jotkut olivat joutuneet antamaan asiaa valaisevia esimerkkejä. Koska haastatteluja ei nauhoitettu, tilanteen vaikutusta vastausten muotoon ei voi selvittää. En kuitenkaan pidä tätä kovin suurena ongelmana metakielen tarkastelussa, sillä ilmeisesti juuri vaihtelevat kysymykset paljastivat sen, miten monilla eri tavoilla murteista voidaan puhua. Niitä harvoja tapauksia, joissa haastatteliija on selvästi lisännyt annettuun esimerkkiin tuntemansa termin (esim. *tarkoitti yleisgeminaatiota*), en ota huomioon. Monipuoliset vastaukset itse asiassa nostivatkin esiin tutkimuskysymyksen, jonka selvittäminen ei ollut alkuaan tavoitteena.

Monissa kyselyn vastauksissa on yhdistetty kielenainesesimerkit sanallisiin kuvailuihin. Käsittelen nämä kuitenkin eri pääluvuissa eli en tarkastele vastauksia kokonaisuuksina. Myös varsinaisen kyselyn kohteen, siis murteiden ja slangin tyypilliset piirteet, jätän tässä artikkelissa huomiotta. Aiheeni tuo kyllä näitäkin vastauksia esiin, mutta en analysoi niitä johdonmukaisesti. Sen sijaan täydennän tuloksia muilla tähänastisilla tutkimuksilla ja tutkimusaineistoilla, jotka valaisevat metakielen ongelmaa. Olen käynyt tätä varten läpi Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeen Jyväskylän osatutkimuksen haastattelut, joiden lopussa keskusteltiin aina myös kielestä (JY-NPM 1979). Haastatteluaineistot laajentavat metakielen tarkastelua ajallisesti ja kontekstuaalisesti.

2. Murteiden jäljittely ja kielenainesesimerkit

Kansanlingvistien mukaan murteiden imitaatiot ovat yksi parhaita tiedonlähteitä, kun halutaan selvittää, millaisiin kielenpiirteisiin ei-kielitetiilijät kiinnittävät huomiota. Eri kielialueiden tutkimuksissa on havaintoja siitä, että murteiden tuntomerkkejä ei aina pystytä erottamaan tai kuvaamaan piirteittäin, mutta niitä osataan jäljitellä. Muodoltaan nämä jäljittelyt ovat repliikkejä, sananparsia ja sanontatapoja sekä erilaisia fraaseja ja kiteymiä. Jäljittelyissä on kyse yksityiskohtaisista, yleensä myös oikeista, havainnoista, ja ne osoittavat myös kyseisen murteen hyvää hallintaa. (Preston 1999, xxxv; Bolfek Radovani 2000, 62; Niedzielski–Preston 2000, 111.) Suomalaiset tutkijat ovat jo 1900-luvun alussa keränneet ns. murrematkimuksia ja julkaisseet niitä *Virttäjässä*; kirjoitussarjan aloitti Heikki Ojansuu 1908. Pirkko Leino on sittemmin analysoinut matkimuksia pro gradu -tutkielmassaan ja jakanut ne 11 tyyppiin: kaskujen, dialogien, wellerismien ja repliikkien lisäksi hän lukee niihin myös laulut, arvoitukset, vertaukset, köllinimet sekä irralliset sanat ja sanaluettelot. Vanhimmat suomalaiset matkimukset ovat peräisin 1850-luvulta, mutta niitä on tunnettu ilmeisesti jo 1700-luvulla.¹ Matkimuksia on synty-

¹ Tutkielman tarkastajan reunahuomautuksessa mainitaan, että esimerkkejä on jo Eerik Lencqvistin murteita käsittelevässä kirjoituksessa 1777.

nyt erityisesti naapuripitäjien murteista, joissa yksikin omasta kielestä poikkeava piirre on pantu helposti merkille. Kielen lisäksi on saatettu samalla pilkata murteenpuhujien muita ominaisuuksia, kuten esimerkiksi saituutta köllinimessä *Slaihian skitrut*. (Leino 1968, 188–190, 192, 196.)

Seuraavassa käsittelen opiskelijakyselyssä mainittuja kielenaineesimerkkejä sen mukaan, jäljitelläänkö niissä murretta kokonaisin lausein tai fraasein vai irrallisoin sanoin ja sananmuodoin vai mainitaanko näiden sijasta pienempiä äänneaineksia. Pituutensa mukaan nämä esimerkit muodostavat siis eräänlaisen jatkumon lauseketjuista ja lauseista yksittäisiin äännteisiin. Raja ei ole kovin jyrkkä, sillä vastauksissa usein toistuvista sanoista ja sananmuodoista on esitetty myös lyhyitä lausumia ja fraaseja, jopa pitempiä repliikkejä. Tästä syystä eri ryhmissä saattaa olla poikkeuksellisia esimerkkejä toisesta ryhmästä.

2.1. Repliikit ja sanaluettelot

Kyselyni perusteella matkimukset ovat yhä yksi tapa jäljitellä puhuttua kieltä. Kaikista murteen imitaatioista ylivoimaisesti yleisin oli vastauksissa kysymystyyppi *ookko nää* (*Oulusta...*), joka mainittiin Oulun murteen piirteenä jossain muodossa peräti 51 vastauksessa 102:stä, kerran myös Rovaniemen murteen tuntomerkinä. Tämän lisäksi 5 vastauksessa oli mainittu pelkkä *nää*-pronomini, ja kerran tätä oli käytetty ilmauksessa *vähä nää oot pöhölö*. Kysymyksen kirjoitusasut vaihtelivat jonkin verran: *ookko nää ~ ookkonää ~ ookkonä ~ ookkona*. Suurtaajuisin variantti oli pelkkä *ookko nää* (22), toiseksi yleisin *ookko nää Oulusta* (14). Muutamassa vastauksessa matkimus oli kaksiosainen, niin että *ookko nää Oulusta* -kysymystä seurasi kysymys *pelekääkö nää polliisia* tai *syökkö nää Leijonaa ~ jellonia*. Näistä kahdesta edellinen esiintyi myös yksinään; jälkimmäisellä viitattiin ilmeisesti Oulussa toimineen makeistehtaan Leijona-nimisiin tervapastilleihin. *Oulu* mainittiin kaikkiaan vain 17 toisinnossa, ja tähän vaikutti ilmeisesti se, että nimi tuli esiin jo kysytyn murteen yhteydessä. Kysymystä varioitiin muullakin tavoin: *ookko nää pöljä, juokko nää maitua, tuukko nää, meekkö nää käymään, voikko nää olla, alakko nää ~ alakko nää mua*.

Leinon tutkimuksen mukaan (1968, 206–208) matkimus *Ookko nää Oulusta*, joka voi saada jatkokseen monia erilaisia kysymyksiä, on muihin matkimuksiin verrattuna nuori, sillä hänen eri-ikäisissä aineistoissaan siitä on tietoja vasta 1960-luvulta. Muutenkin se poikkeaa yleisestä kaavasta, sillä siinä jäljitellään useita murrepiirteitä, kun tavallisesti huomio kohdistuu vain yhteen ilmiöön. – Kyselyaineistoni vastausvariantit *ookko nää* ja *nää* osoittavat, että nuoret ovat pitäneet olennaisimpana piirteenä pronominivarianttia *nää*, joka on usein vielä kirjoitettu yhteen verbimuodon kanssa, muiden samankaltaisten pikapuhemuotojen tapaan (vrt. *moon* 'minä olen', *mullon* 'mulla on').

– Toiseksi matkimus ei noudata levikiltäänkään perinnäistä kaavaa. Kun matkimukset on tunnettu yleensä vain kyseisen murteen lähiympäristössä, *ookko nää* -sanonnoista on jo alkuun ollut tietoja eri puolilta Länsi-Suomea. Leino päättelinkin tämänkaltaisen jäljittelyn siirtyvän murteiden tasoittumisen myötä maaseudulta suuriin asutuskeskuksiin ja leviävän samalla laajemmalle. Näin ollen ei siis ole ihme, että *ookko nää* -matkimus tunnetaan yhä opiskelijoiden keskuudessa ja että siitä on olemassa monenlaisia variantteja. Toisintojen tunnettuutta osoittaa se, että kysymystä on varioitu eri verbien avulla. Näistä uusimpia leviäviä tulokkaita lienee semanttisesti erikoistunut *alako nää mua* 'tuletko leikkimään kanssani ~ alako seurustella kanssani'.

Toinen nuorten tuntema sanonta on Turkuun liitetty *tois pual jokke*, joka mainittiin 14 vastauksessa. Vastauksissa oli jonkin verran variaatiota, mikä osoitti, ettei ilmausta osattu jäljitellä aivan tarkasti: *tois puol ~ puolt ~ puolelt, jokke ~ jokkee* jne. Kauimpana alkuperäisestä matkimuksesta oli muunnelmia *tuol puolen jokkee ja täl puolen jokkee*. Fraasi *tois pual jokke* muistuttaa *ookko nää Oulusta* -fraasia siinä, että sekin sisältää selvän paikallisen tuntomerkin; on vain tiedettävä, että *joki* tarkoittaa Aurajokea. Jäljittely myös kohdistuu useaan piirteeseen, sillä siinä on mm. diftonginavartuma, geminaatio ja pitkän vokaalin lyhentymä. Näitä olisi erikseen vaikeampi matkia, eivätkä irralliset sananmuodot leimaisi yhtä selvästi Turun murreta. Loppuäänteiden kadon vuoksi ilmaus on sitä paitsi niin kulunut, että sen murreainekset ovat vaikeasti tunnistettavia. Toisaalta kaikkien sananmuotojen ei tarvitse olla pitimässä matkimuksessa selvästi erotettavissa. Kansanlingvistien mukaan hyvä matkimus ei välttämättä ole täydellinen tai tarkka, vaan pääasia on, että se luo mielikuvan tietyistä murteista. Siksi kaunokirjailijatkaan eivät aina jäljittele autenttista murreta saadakseen henkilönsä sijoitetuksi oikealle murrealueelle tai oikeaan sosiaaliryhmään; epätäydellinen, viitteenomainen murre saattaa olla jopa tehokkaampi keino henkilöiden karakterisoinnissa. (Niedzielski–Preston 2000, 116.)

Murrematkimukset ovat muodoltaan vakiintunutta kansanperinnettä, joten ainutkertaiset havainnot murteista eivät varsinaisesti kuulu niihin (Leino 1968, 2). Kuten *ookko nää Oulusta* -kysymys osoittaa, tällaista perinnettä syntyy silti kaiken aikaa, ja murteelliset sanonnat ja sutkaukset voivat nykyään levitä tehokkaammin ja laajemmalle kuin vanhassa agraariyhteisössä. Kyse-lyaineistossani on useita vakiintuneisiin matkimuksiin rinnastuvia sananparsia, sanontatapoja tai lentäviä lauseita, jotka on kuultu muualta, esimerkiksi kirjallisuudesta tai mainoksista: Turku *onk mul kukka soittanu*; Etelä-Pohjanmaa *mä oon meiltä ja muut on meirän krannist*; Rovaniemi *älä hötöyyle etelän mies, ota ohvia*; Mikkeli *onko Mikkeliim mänijöitä*. Helposti jäljiteltäviä ilmauksia näyttävät olevan omasta kielenkäytöstä poikkeavat tervehdykset, huudahdukset, retoriset kysymykset ja muut kiteymät: Turku *kui sää ny sillai; gui maar*; Tampere *em mää vaa tiä; tarttis tehrä*; Helsinki *mä en hei kestä, siis*

tiät sä; Etelä-Pohjanmaa *notta terve; justihin niin*; Kuopio *hyvvee pävee; voe hyvänen aeka*. Kolmantena näille läheisenä matkimustyyppinä erottuvat tilapäisemmät ilmaukset, jotka paljastavat kysytyyn murteen alueen tai kaupungin, monesti kotipaikkana: *mää oon Turuust; Tampereelta nääs; siis just mä oon stadist; Laphin se on menthävä; Mie oon Lappeenrannast*. Jos paikannimeen voidaan jotenkin liittää alueen tyyppillinen murrepiirre, ilmaus on helppompi omaksua ja se myös leviää käyttäjältä toiselle. Tällöin sen käyttäjällä ei tarvitse olla enää omakohtaisia havaintoja kyseisestä murteesta.

Tyylikeinoina vanhoissa murrematkimuksissa käytetään mm. toistoa, sanaluettelointia, homonymiaa ja sanaleikkejä sekä liioittelua ja hyperdialektalismeja (Leino 1968, 190–193). Nämä ilmiöt tulivat esiin myös kyselyn kielenainesesimerkeissä: *Oulusa koulusa; mihinä, kuhuna, vehenä ja pöhönä; mihnä-mihnä-maalaiset; savvoo hiljoo ja kovvoo*. Köllinimi *mihnä-mihnä-maalaiset* perustuu Etelä-Pohjanmaan saamaan epäviralliseen nimeen *Mihnä-mihnä-maa*, joka tunnetaan eri asuissa mm. sotilasslangissa (Penttinen 1984 s. v. *Mih(i)nämaa, Mih(i)näkuh(u)namaa*).

Nuorten havainnoissa eri murteista oli myös tilapäisempiä imitaatioita, jotka osoittavat ei-kielitieteilijöiden kykyä erottaa vieraasta murteesta sen olennaisia piirteitä. Näitä lauseita oli esitetty varsinkin Helsingin slangista, esimerkiksi *tsiigaa jengii joka kadulla dallaa; joutuu slaidaa sporalla himaan; hei Juge, heitä pari hugee*. Tärkein piirre slangin jäljittelyissä oli vierasperäinen sanasto, toinen vieraat konsonantit *b, d, g* ja *f*. Muiden murteiden valikoima oli pienempi ja matkituilta piirteiltään kirjavampi, ja siihen kuului osin samoja kielenilmiöitä kuin irrallisiin sananmuotoihin (näistä jäljempänä), kuten erikoisia murre sanoja, homonymiatapauksia ja pronominivariantteja: *ketä sä luulet olevas; ei trenkää ruveta mokajamahan; puristellaan matot; myö ruvetaan hommiin*.

2.2. Murre sanat

Varsinaiset murre sanat eli lekseemit ovat vanhastaan kiinnittäneet vierasmurteisten huomiota. Huomio kohdistuu yleensä kahteen sanatyyppiin: outoihin sanoihin, jotka vaikeuttavat vieraan murteen ymmärtämistä, ja tuttuihin sanoihin, joilla on eri merkitys kuin omassa murteessa. Varsinkin jälkimmäisistä on syntynyt runsaasti kaskuja tai matkimuksia (esim. Punttila 1998, 58–64).

Sanastosta tehdyt havainnot ovat nykyään monipuolisempia kuin murrekaskujen ja -matkimusten perusteella voi päätellä, sillä tiedonvälitys ja kirjallisuus tekevät tunnetuksi kaukaisempienkin murteiden ja kaupunkikielten sanastoa. Kyselyssä eniten sanoja luettiin Helsingin slangista, onhan sanasto sen tärkein tuntomerkki: *sontsa* 'sateenvarjo', *spora* 'raitiovaunu', *dösä* 'linja-auto', *digata* 'pitää jstak' jne. Muiden murteiden yhteydessä mainittiin paitsi

murteiden myös yleiskielen tai yleispuhekielen sanastoa, esimerkiksi *joppari* 'tavarateline', *flikka* ~ *plikka*, *pöljä* 'hölmö', *tuima* 'suolainen', *porista* 'jutella', *patio* 'sisäpiha' ja *linkku* ~ *onnikka* 'linja-auto'. Ainakin osa näistä sanoista on voitu kuulla joltain tutulta, jonka puhekieli edustaa kysyttyä murretta.

Murteen omaleimaiseen sävyyn vaikuttavat usein muidenkin sanaluokkien sanat kuin substantiivit, adjektiivit tai verbit. Erilaiset partikkelit, pronominit ja kysymyssanat luovat yhdessä syntaktisten ainesten kanssa tietynlaisen mielikuvan murteenpuhujasta, nimenomaan silloin, kun ne eivät kuulu omaan puhekieleen. Varsinkin dialogissa ne voivat aiheuttaa erilaisia konnotaatioita, ja siksi ei ole ihme, että kyselyssä mainittiin eri murteista sellaisia sanoja kuin *kui*, *ketä* 'kuka', *nääs*, *notta* 'jotta', *niinkö* 'niin kuin', *kah*, *tokko* ja *mittee* sekä liitepartikkeleita (*laitapahan*, *mitteepä*). Ilmauksissa on muista murteista poikkeavia pronomineja, konjunktioita ja erityyppisiä partikkeleita, joilla sävytetään lausumaa tai osoitetaan vuorovaikutusta (ks. Hakulinen ym. 2004, 769–771). Nämä suurtaajuiset kielenaineokset ovat usein murteille yhteisiä ja laajalevikkisiä, ja jos niiden sijasta käytetään jotain harvinaisempaa varianttia, kontrasti on suuri ja se myös pannaan merkille. Näin on varsinkin silloin, kun varianteja on vähän (esim. *mitä* ~ *mittee*; *että* ~ *jotta* ~ *notta*).

2.3. Irralliset äänne- ja muotovariantit

Irrallisten äänne- ja muotovarianttien käyttö murteista puhuttaessa on sekin eräänlaista jäljittelyä. Ei-kielitieteilijät puhuvat usein *murreasanoista* ja mainitsevat esimerkkeinä näistä tavallisten sanojen murreasuja, kuten *käret* 'kädet' tai *mehtä*. 'Kielenpiirteen' ja 'murrepiirteen' käsitteet ovat heille outoja, 'äänneasusta' tai 'variantista' puhumattakaan. Suomen murteista on helppo havaita äännevaihteluja, koska meillä ei ole samanlaisia liukuvia ääntämyseroja kuin esimerkiksi englannin murteiden vokaaliosassa. Äänteelliset erot ovat toisistaan selvästi erottuvia, kuten voi havaita vaikka yleiskielen *d*:n tai *ts*:n murteellisista vastineista.

Millaisia sitten ovat äännepiirteet, joihin helpoimmin kiinnitetään huomiota ja joita mainitaan nimenomaan irrallisina sananmuotoina? Kaikkien tähänastisten aineistojen valossa tärkeimpiä havaintojen kohteita ovat **persoonapronominit**. Kansanlingvistisissä tutkimuksissa niitä on käsitelty mm. pragmaattisina aineksina tai sanastopiirteinä (Niedzielski–Preston 2000, 11; Mase 1999, 106). Suomen murteissa pronominivarianttien vaihtelut ovat ensisijaisesti äänneopillisia. Liitetäänpä persoonapronominit kielessä mihin piirryhmään tahansa, ne huomataan helposti, koska ne esiintyvät tiuhaan jokapäiväisissä, kaikkein henkilökohtaisimmissa vuorovaikutustilanteissa.

Kyselyn useimmissa vastauksissa oli ainakin yhden murteen esimerkkinä jokin persoonapronominin variantti. Vastauksia, joissa ei ollut yhtään persoona-

pronominia, oli vain muutama. Osa pronomineista esiintyi pitemmissä ilmauksissa tai matkimuksissa (ks. edellä), mutta useimmiten ne mainittiin yksinään. Suurin osa varianteista oli yksikön 1. ja 2. persoonasta, ja kaikkein useimmin, peräti 87 vastauksessa, oli mainittu *mie*, *sie* tai pelkkä *mie*. Myös *miä*, *siä*-variantti oli muutamille tuttu, samoin *miu*-vartaloinen taivutusmuoto. Lisäksi mainittiin pikapuhemuodot *mää*, *sää* ja *mä*, *sä* ~ *ma* sekä *snää* ja *nää* 'sinä', ja myös pitempiä muotoja esitettiin joidenkin murteiden tuntomerkeiksi. Valikoimasta voi päätellä, että kaikki suomen murteiden pikapuhemuodot tunnetaan hyvin. Persoonapronominien murrevariantit *mie*, *sie* ja *mää*, *sää* tai *mä*, *sä* ovat myös nauhoitetuissa haastatteluaineistoissa useimmin mainittuja yksityisiä kielenpiirteitä (JY-NPM 1979).

Muista persoonista oli mainittu itämurteiden labiaalistuneet pronominivariantit *myö*, *työ*, *hyö* tai jokin näistä, pari kertaa myös pitkävokaalinen *hää*. *Se*, *ne* -pronomien käyttöön *hän*, *he* -pronomien asemesta ei kukaan ollut kiinnittänyt huomiota, ja siinä onkin kyse laaja-alaisesta ilmiöstä, ei minkään kysytyn murteen tai slangin leimallisesta piirteestä. Muista demonstratiivipronomineista oli pari hajamainintaa: *tää*, *toi*, *noi*. Nykypuhekielessä yleistyviä laajaleikkisiä äännepiirteitä ei ilmeisesti liitetä murteisiin niin herkästi kuin esimerkiksi *mie*, *sie* -variantteja.

Toinen irrallisten äänne- ja muotoasujen ryhmä muodostui **paikkaan**, asukkaisiin tai murteeseen viittaavista nimistä. Ilmiö tuli esiin jo pitemmissä matkimuksissa: tällaisista nimistä ja sanoista tulee helposti muistettavia tunnusmerkkejä, ”nimilappuja”, murteille. Tuttujen matkimusten nimiä saatetaan siteerata vapaamminkin, kuten vanhimmat jyväskyläläisinformantit tekivät 1970-luvun haastatteluissa luonnehtiessaan Laukaan murretta: *puhua laakaalaista, laakaalaasel laalu erottaa jokkainev vieläkij joka* – (JY-NPM 1979). Kyselyssä yleisin paikannimi, jonka irrallisella murrevariantilla yritettiin jäljitellä murretta, oli *Turku*. Sen lounaismurteisissa sisäpaikallissijoissa tulevat esiin loppuheitto, toisen tavun vokaalin-piteneminen ja geminaatio: *Turüs*, *Turüst*, *Turkku*. Jäljittelyissä illatiivimuotoon liitetään kuitenkin usein lounaismurteiden *sse*-päätte (*Turkkusse*), vaikka se ei tähän nimeen kuulukaan (Wiik 1998, 36; ks. myös Koski 2000, 113, 116). Tästä on vielä abstrahoitu uusi analoginen perusmuoto *Turkkune* (vrt. *ihmisse* : *ihmine*; Saarinen 2004, 6). Kyselyssä *Turku*-nimen mainitsi jossain muodossa 33 vastaajaa. Maininnoista lähes puolet oli pitkävokaalista ja loppuheittoista elatiivimuotoa (*mä oon* ~ *oot sä*) *Turuust*. *Turkkune*-vartaloisia muotoja oli kaikkiaan 11, ja useimmat niistä ovat tulkittavissa illatiiveiksi: (*mennään*) *Turkkuseen* ~ *Turkuseen* ~ *Turkkuse*. Jäljittelyn vaikeutta osoittaa se, että muutamat muodot olivat jo melko kaukana aidosta murteesta: *Turgusees*, (*mennään*) *Turuuhun*.

Toiseksi yleisimmin käytettiin **paikkaan** tai asukkaisiin viittaavia ilmauksia *Pohojanmaa* ja (*etelä*)*pohojalaanen* (yhteensä 13 vastauksessa). *Pohojalaanen* sisältää kaksikin äännepiirrettä; näistä svaa kuuluu muihinkin pohja-

laismurteisiin, mutta *i*-diftongin oikenemista tavataan vain eteläpohjalaisissa murteissa. Svaallinen ilmaus on tuttu myös vanhemmalle väelle, sillä 1970-luvun jyväs kyläläishaastatteluihin muutamat keski-ikäiset ja eläkeikäiset sanoivat tunnistavansa *pohojalaisen* tai *Pohojanmaalta* tulleen työtoverinsa murteen (JY-NPM 1979).

Kolmas alueeseen tai aluemurteeseen viittaava sananmuoto oli *savvoo*, joka mainittiin joko yksin tai lause-esimerkissä kaikkiaan 9 kertaa. Sen taustalla on ilmaus *puhua savvoo*, jota jyväs kyläläishaastateltavat jäljittelivät 1970-luvulla myös keskisuomalaisessa diftongiasussa *savvoa* (JY-NPM 1979). Muoto *savvoo* ei ole hahmoltaan yhtä läpinäkyvä kuin *pohojalaanen*, sillä sen sisältämät murrepiirteet, yleisgeminaatio ja *oa*-yhtymän assimilaatio, eivät ole kovin leimallisia savolaisuuksia. Sananmuotoa jäljitellään ilmeisesti eräänlaisena kokonaisuutena, mitä osoittaa myös tunnettu hokema *savvoo hiljoo ja kovvoo*.²

Muut kyselyssä mainitut irralliset sananmuodot kuvastavat melko laajasti suomen murteiden eroja. Joistakin murteista pystyttiin luettelemaan esimerkkejä useistakin kielenpiirteistä, ja piirrevalikoima on kokonaisuudessaan melko monipuolinen. Esimerkiksi Kuopion seudun savolaismurteen diftonginreduktiosta esitettiin näyteinä *koera*, *savolaenen*, *kaopunki*, *kaoppala*, *naarattaa*, *haaska* ja *Kaappahalli*. Muoto-opillisista piirteistä murreasuja oli mainittu vähän; tärkein niistä on Turun murteen *si*-loppuinen imperfekti: *istusin*, *tippusin*, *laittasit*. Toisaalta irralliset äänne- ja muotovariantit paljastivat myös eniten virheellisiä käsityksiä murteiden tuntomerkeistä. Yksi tällainen on Kuopioon liitetty *mie*, *sie*, toinen *h:n* hyperdialektaalinen käyttö (*jänkhä*, *perkhele*, *Keikhyä*).³ Äänne- ja muotopiirteiden tarkempi analysointi kuuluu kuitenkin muihin yhteyksiin.

² Paikkaan viittaavista ilmauksista voi tehdä sellaisenkin päätelmän, että sekä konsonanttien että vokaalien kestolla on olennainen asema murrepiirteiden tunnistamisessa. Sosiolingvistit ovat havainneet kielellisen tietoisuuden vahvemmaksi piirteissä, joissa syntyy fonologisia oppositioita (Trudgill 1986, 11). Kyselyn yleisimmät paikan, asukkaiden tai murteen nimitykset sisältävät sekundaarin geminaattakonsonantin tai pitkän vokaalin (*Turkkune*, *savvoo*, *pohojalaanen*), ja keston muutoksia on myös pitemmissä paikkaan viittaavissa matkimuksissa (*tois pual jokke*, *Oulusa koulusa*). Sama ilmiö tulee esiin muissakin liioittelevissa paikannimi-ilmauksissa, kuten *Jyväs kylä*, *Kajjaanista kolomen jiiin kanssa* (Leino 1968, 153).

³ Nämä väärinkäsitykset ovat eri tyyppiä. Käsitys kuopiolaisten *mie*, *sie* -varienteista johtuu osin keski- ja länsisuomalaisten vastaajien näkökulmasta, jonka mukaan *mie* ja *sie* kuuluvat kaikkiin ”itäisempiin” murteisiin; osin siihen vaikuttavat TV-ohjelmat, erityisesti ehkä poliittinen satiiri *Itsevaltiat*, jossa pohjoissavolaisen poliitikon suuhun on pantu *mie*, *sie*. *Jänkhä*, *perkhele* ja *Keikhyä* ovat *h:n* käytön liioittelua, siis tyyppillisiä hyperdialektalisemia, joita käytetään myös matkimuksissa.

2.4. Sanoja pienemmät kielenaineokset

Murteiden kansanlingvistisissä havainnoissa on pantu joskus merkille myös sanoja ja sananmuotoja pienempiä kielen osasia, kuten yksityisiä äänneitä tai äännejonoja. Muoto-opillisten aineiden erottaminen on kuitenkin irrallisiin äännevaihteluihin verrattuna harvinaista. Selvimmin tunnistettavia morfeemeja lienevät lounaismurteinen imperfektin tunnus *si* sekä itämurteinen monikon tunnus *loi*.

Yksityisistä äänneistä mainittiin kyselyaineistossa lähinnä konsonantteja, ja samat konsonantit toistuivat vastauksesta toiseen. Moniin vastauksiin liitettiin lisäksi jokin esimerkkisana. Eniten mainintoja oli Tampereen murteen *r*:stä. Huomio kohdistui joko sen ääntämykseen, joka kuvattiin mm. *pärähtäväksi*, *korostuneeksi*, *rennoksi* ja *hassuksi*, tai kirjakielen *d*:n vastineeseen. *t*:n länsimurteinen astevaihteluvariantti *r* liitettiin myös Etelä-Pohjanmaan ja Turun murteeseen, ja joskus tätäkin luonnehdittiin *kovaksi*, *voimakkaaksi* tai *korostuneeksi*.

Toinen usein mainittu konsonantti oli *h*, jota pidettiin eteläpohjalaisen murteen ja Rovaniemen murteen tuntomerkinä. Painottomassa asemassa säilynyt vokaalienvälinen *h* on puheessa melko suurtaajuinen, sillä se kuuluu moniin muotoryhmiin, kuten passiivin preesensiin ja imperfektiin sekä illatiiviin. Koska *h* on kadonnut useimmista murteista ja yleiskielestä, sen laaja distribuutio herättää myös ei-kielitieteilijöiden huomiota, vaikka sitä ei osataisi kuvata tarkemmin. Kyselyvastauksissa toistuivat sellaiset distribuutioon viittaavat ilmaukset kuin *laittaa h:ta joka väliin*, *h-kirjain joka paikassa*, *käytetään h:ta paljon* jne. Pari vastaajaa tunsivat myös sanonnan *puhua h:n päälle*.

Kolmas yksityinen konsonantti oli Helsingin slangiin liitetty *s*. Sen ääntämystä kuvattiin *soinnilliseksi* tai *suhahtavaksi*. Vokaaleista mainittiin *a* ja *ä*, mutta maininnat jäävät esimerkkien puutteessa epäselviksi. Jos verrataan kyselyvastauksia aiempiin aineistoihin, niissä on sekä yhtäläisyyksiä että eroja. *t*:n astevaihtelu on ollut murteiden matkituin piirre, ja matkimuksissa on saatettu mainita erikseen läntiset variantit *ällä* ja *ärrä* (Leino 1968, 70, 72). Kirjakielen *d*:n murrevastineet on helppo erottaa, ja varsinkin vanhempi polvi muistaa tässä kouluopetuksen, jossa *dee-kirjainta* joutui erikseen opettelemaan. Keski-ikäiset ja eläkeikäiset jyvaskyläläiset (JY-NPM 1979) mainitsivatkin haastatteluissa *deen* puuttumisen Jyvaskylän seudun murrepiirteenä. Samoin he tunnistivat tamperelaisten heleän *ällä*, kun taas kyselyvastauksissa tästä ei ollut yhtään mainintaa.

3. Murteiden kuvailu

Yoshio Mase (1999, 103–104) on ryhmitellyt japanin murteita ja niiden eroja selvittelevässä tutkimuksessaan informanttien esittämät lingvistiset peruste-

lut neljään kategoriaan: kieliopilliset piirteet, fonologiset piirteet, sanastolliset piirteet ja ”muut” kuvaukset. Näistä viimeinen ryhmä on suurin ja heterogeenisin, ja siinä on mm. erilaisia arvottavia luonnehdintoja, kuten *hyvää*, *huonoa*, *karkeaa* jne. Kirjallisissa kyselyissä sanallisia kuvailuja kertyy varsinkin avoimilla kysymyksillä, ja suullisissa haastatteluissa ja keskusteluissa ne muodostavat murteista puhumisen valtatyyppin. Tässä artikkelissa analysoimani kysely tuotti odotuksenmukaisesti eniten kielenainesesimerkkejä, mutta myös sanallisia luonnehdintoja oli yllättävän paljon. Vastajat olivat siis todella sanoneet haastattelijalle, mitä kysytystä murteesta tuli ensimmäisenä mieleen.

Sanallisia kuvauksia voisi ryhmitellä eri tavoin vaikkapa muodollisin perustein tai sen mukaan, mihin kuvaus kohdistuu. Seuraavassa nostan kuitenkin esiin kolme erilaista näkökulmaa, joiden ympärille ilmaukset keskittyvät: (1) tiedostamisprosessiin kuuluvan vertailun, (2) määritelmät ja niihin rinnastuvat luonnehdinnat sekä termit eli varsinaisen metakielen ja (3) affektiiviset asenteet.

3.1. Vertailu

Kielimuotojen ja kielenpiirteiden havaitsemisessa ja tunnistamisessa on aina kyse vertailusta. Tämä käy ilmi jo suomen *murre*-sanasta, jonka taustalla on *murtaa*-verbi. Eri tavalla puhuva on murtautunut havaintojen tekijän omaa ”puhdasta” kieltä, puhunut siis *murtaen*. Kaikki murteet ovat olleet alkuaan murteita suhteessa toisiinsa, mutta yhteisestä kirja- ja yleiskielestä on vähitellen tullut tärkein vertailukohde. Nykyään *murre* ymmärretäänkin kansanlingvistiisesti *kirjakielen* vastakohdaksi, siis normikielestä poikkeavaksi kielimuodoksi (Mielikäinen–Palander 2002, 91–92). Murteiden ja kirjakielen vertailu – usein vielä arvottavasti – on ollut tyypillistä erityisesti niille ikäpolville, jotka ovat käyneet koulua 1900-luvun alkupuoliskolla. Esimerkiksi 1900–1930-luvulla syntyneet jyväsyläläiset luonnehtivat haastatteluissa murteellista puhetapaa hajanaiseksi, huolimattomaksi ja epätäydelliseksi, kun taas kirjakieli oli asiallista, jämpitä ja rauhallista, joskin myös kankeaa, kaavamaisista ja latteaa (JY-NPM 1979).

Nykyään on tavallisempaa vertailla keskenään eri murteita. Tähänastisten haastatteluaineistojen perusteella murteiden erilaisuus on helppo (*available*) puheenaihe, mutta havainnot voivat olla epätäsmällisiä tai yleisluonteisia. Seuraava repliikkikatkelma on keski-ikäisen jyväsyläläisen miesmyyjän haastattelusta (JY-NPM 1979), ja se havainnollistaa hyvin yleisluonteista murteiden vertailua, josta lingvistiset yksityiskohdat, perustelut ja esimerkit puuttuvat kokonaan:

[työpaikkakoulutuksesta] Kyllähän näillä siis niinkun kaikista eniten on havaittavissa näillä jotka asuu täällä rannikolla nin ne puhuu eri tavalla nämä Turun kaverit ja nämä, Rauman miehet ja, ja nämä, nää pohjosem miehet puhuu, vähä niinku, eri lailla, ja sitted tuota taas nämä jotka on ihan täältä – – Savosta, Kuopiom miehet ja nämä Iisalammem miehet niin kyllä ne siis, puhuu eri tavalla että, onko ne sitten niitä murteita, ehkä.

Myös kansanlingvistien teettämässä karttatehtävissä murteita on määritelty useimmin erojen perusteella. Yhtäläisyyksiä on esitetty silloin, kun oma murre on saanut vaikutteita jostain toisesta murteesta. Edellä mainitussa Masen tutkimuksessa (1999, 110–111) juuri japanin murteiden sekoitukset muodostivat sanallisten kuvausten – ryhmän ”muut perustelut” – suurimman alakategorian. Eri murteiden tai murteiden ja yleiskielen sekoitukset tulevat Suomessakin melko korosteisesti esiin, jos haastattelutilanteessa tai kyselylomakkeessa pyydetään luonnehtimaan vapaasti omaa tai toisten puhekieltä (ks. Mielikäinen–Palander 2002, 92).

Opiskelijoille tehty kysely poikkeaa kuitenkin asetelmaltaan niistä tutkimuksista, joissa murteet on pitänyt itse määritellä. Kun murteet on nimetty valmiiksi, ne samalla tarjoavat mahdollisuuden keskinäiseen vertailuun. Kyselyyni oli valittu tarkoituksellisesti yhdeksän hyvin erilaista kielimuotoa, ja vastauksista kävi ilmi, ettei kaikkia tunnettu yhtä hyvin. Varsinkin Rovaniemen, Mikkelin ja Lappeenrannan murteita luonnehdittiin muiden kyselyssä mainittujen murteiden avulla.⁴ Eniten vertailuja oli Mikkelin murteesta (15), joka sijoitettiin eräänlaiseen asteikkoon savolaisvärin vahvuuden mukaan: Kuopion murteeseen verrattuna se oli vastaajien mielestä *laimeampaa, tavalisempaa suomea, vähemmän savolaista, ei niin vääntämistä tai kevytsavoa*. Tosin myös yhtäläisyys muiden savolaismurteiden samoin kuin yleiskielen kanssa mainittiin. Alueellinen läheisyys vaikutti ainakin osin joihinkin vertailuihin: Mikkeliiä verrattiin Lappeenrantaan (*vähän sama*), Rovaniemeä Ouluun tai päinvastoin, Etelä-Pohjanmaata Pohjois-Pohjanmaahan (*samanlais-ta*), Turkuja Tampereeseen (*vähän samanlaista*) ja Tamperetta Helsinkiin (*liian helsinkiläistä*).

Toinen vertailukohde, joka kyselyssä tuli selvästi esiin, oli vieraat kielet. Näiden vaikutus oli huomattu erityisesti sanastossa. On aivan odotuksenmukaista, että mainintoja oli runsaimmin (18) Helsingin slangista, esimerkiksi muodossa *vieraskielisiä sanoja, ruotsista lainattuja sanoja, vivahteita englannista ja ruotsista ja venäläisiä sanoja*. Sanastoa kuvailtiin lisäksi sentyyppisin ilmauksin kuin *omia sanoja, paljon slangisanoja ja ihmeellisiä sanoja joita ei ymmärrä*. Ymmärtämisvaikeudet toistuivat monissa vastauksissa.

⁴ Ellei jostain murteesta ollut mitään käsitystä, vastausrivin sai ohjeiden mukaan jättää tyhjäksi. Eniten tyhjiä rivejä sai Mikkelii (41/102), toiseksi eniten Rovaniemi ja kolmanneksi eniten Lappeenranta. Vähiten tällaisia rivejä oli Turun murteella (6) ja Helsingin slangilla (2). Viimeksi mainittujen leimalliset tuntomerkit tunnetaan jo tiedotusvälineiden kautta.

Useimmin kuitenkin kiinnitettiin huomiota sanaston vierasperäisyyteen ja ruotsin kielen vaikutukseen. Englannin osuutta ei pidetty niin hallitsevana, ja venäjä mainittiin vain kerran. Todellisuudessaan englannin kielen vaikutus on kasvanut slangissa viime vuosikymmeninä muiden kielten kustannuksella. Joistakin vastauksista käy kuitenkin ilmi, että Helsingin slangi ymmärrettiin nimenomaan vanhaksi slangiksi, ei muualle Suomeen levinneeksi nuorisokieleksi (vrt. Paunonen 2000, 17), ja tässä mielessä havainnot olivat oikeita (*accurate*).

3.2. Määrittely ja terminologia

Kansanlingvistikritikot ovat kritisoineet sitä näkemystä, että ei-kielitieteilijöiltä puuttuu metakieli, jolla he voisivat puhua kielestä (Niedzielski–Preston 2000, 3–5). On selvää, että he puhuvat eri tavalla ja erilaisin termein kuin dialektologit ja sociolingvistikritikot. Koulutus vaikuttaa muutenkin siihen, miten kieltä havainnoidaan ja miten sitä kuvataan. Kun kieleen liittyviä käsityksiä ja havaintoja kysytään nuorilta ja erityisesti opiskelijoilta, vastauksissa saatetaan ottaa avuksi kouluopetuksesta tutut kielioppitermit. Lisäksi opiskelussa on totuttu muutenkin ilmiöiden määrittelyyn. Kyselyni vastauksissa määritelmät olivat melko harvinaisia, mutta niitäkin käytettiin murteen tyypillisten piirteiden kuvaamiseen. Useimmin määriteltiin omin sanoin loppuheitto, joskus myös muu sananloppuisten äänneiden kato, sekä konsonanttien geminaatio. Lisäksi oli pari mainintaa, jotka viittasivat svaavokaaliin:

Loppuheitto, sananloppuisen konsonantin kato: *lyhennellään sanoja ~ sanojen pätkiminen ~ sanat lyhenee ~ loppu lyhentyy ~ viimeinen vokaali puuttuu ~ joka sanan viimeinen kirjain jätetään sanomatta ~ sanat jää kesken.*

Geminaatio: *kova konsonanttien kahdentaminen ~ oululaiset tuplaa konsonantteja ~ kai sielläkin puhutaan vähän niinku kahella konsonantilla ~ kaksi k:ta yhden sijasta ~ kaksoiskonsonantteja.*

Svaavokaali: *ylimääräisiä kirjaimia ~ ylimääräisten vokaalien lisäys.*

Jos ilmauksia tarkastellaan Prestonin tietoisuusjatkumoiden avulla, niissä on sekä oikeita (*accurate*) että yksityiskohtaisia (*detail*) havaintoja, vaikka ne eivät vastaa tarkkuudeltaan kielentutkijoiden määritelmiä. Huomattavasti yleisemmälle tasolle havainnot siirtyvät, kun loppuheitosta puhutaan murteen *lyhyytenä* ja geminaatiosta tai svaasta murteelle tyypillisenä *venyttämisenä*. Molemmista ilmauksista on esimerkkejä sekä nauhoitetuissa keskusteluissa (JY-NPM 1979) että vuoden 2004 opiskelijakyselyssä. Lyhyyteen tai venyttämiseen liitetään helposti myös puheen tempo: murteita luonnehditaan usein

adjektiiveilla *nopea* ja *hidas*, ja eri kielissä nämä ovat antaneet aiheen jopa erilaisiin köllinimiin (Leino 1968, 182). Affektiivista asennoitumista puheen hitauteen osoittavat kyselyvastausten ilmaukset *laiska kielenkäyttö* ja *hidas päivittely*. Kielenkäytön ”laiskuus” on muista kielistä tehtyjen kansanlingvistikien havaintojen mukaan yksi murteellisen kielen ominaisuus, ja esimerkiksi englannin kielen standardiääntämyksen on arveltu vaativan enemmän ponnisteluja (Niedzielski–Preston 2000, 262). Käsitukset puhenopeudesta ovat kuitenkin suhteellisia, ja esimerkiksi kyselyvastauksissa samaakin murretta luonnehdittiin *hitaaksi* ja *nopeaksi* (Lappeenranta). Preston on kiinnittänyt huomiota tähän ilmiöön kritisoidessaan Labovin käsityksiä ei-kielitetieteilijöiden metakielestä. Se, että samalla ilmauksella voidaan viitata lähes vastakkaisiin ilmiöihin, kertoo Prestonin mukaan (1996, 43–44) vain siitä, että kyse on ”murteeseen sopimattomasta” ääntämyksestä, esimerkiksi liiallisesta tai puutteellisesta nasaloinnista (= *nasal*).⁵

Edellä luetelluissa kyselyvastausten määritelmissä on joitakin kielitieteen termejä, mutta niitä on käytetty melko kansanomaisesti: *konsonantti*, *vokaali*, *kirjain* ’ääne’, *sana* ’sana, sananmuoto’. Leikkisellä ilmauksella *ääkkösten ylikäyttö* viitattiin ilmeisesti Tampereen murteen *mää*, *nääs* -variantteihin. Prosodisia ominaisuuksia suomalaiset ovat tottuneet kuvaamaan sellaisilla termeillä kuin *nuotti* tai *äänenpaino* ’sävelkulku’ (Mielikäinen–Palander 2002, 97), ja nämä esiintyivät myös kyselyn vastauksissa. Niiden lisäksi mainittiin *vahva nuotti*, *äänensävy*, *sointuva puhetapa*, *sanapaino*, *tietynlainen äänenpainotus*, *nasaali ääntäminen* ja ekspressiivisempi *naukuminen*. Suurelta osin lounais- ja hämäläismurteiden ulkopuolelta olevat vastaajat liittivät nämä ilmaukset Turun ja Tampereen murteisiin. Puheen intonaatio on ilmiö, joka tunnustetaan vielä sittenkin, kun äänne- ja muotopiirteet ovat murteesta tasoittuneet, ja sen kuvailu esimerkiksi *musiikinomaiseksi* tai *laulavaksi* on tyyppillistä muissakin kielissä (esim. Niedzielski–Preston 2000, 266).

Murteiden luonnehdinnoissa on tullut esiin myös ilmauksia, joita voisi pitää jo kansanlingvistiksinä termeinä. Yksi tällainen on verbi *vääntää* (~ *vääntää* ja *kääntää*), joka esiintyy jo vanhoissa murrematkimuksissa. Sillä on viitattu yleensä savolaismurteiden *mua*, *piä* -diftongeihin. Kaikilta suomen murteiden diftongiutumisalueilta tunnetaan matkimustyyppi *Ei missään puhuta niin selvää suomea...*, ja esimerkiksi kaakkoishämäläisestä Hollolan seudun murteesta se kuuluu asussa *Ei missiän puhuta nin selviä suomia kun Lammil ja Lammin Kosel, ei sit kiännetä eikä sit viännetä, vaan puhutaan oikein raamatun jälkiä* (Leino 1968, 93–94). Myös aiemmissa haastatteluaineistoissa verbi tai verbipari esiintyy usein, kun puhutaan savolaismurteista (JY-NPM 1979).

⁵ Tähän havaintoon sopii myös kyselyvastauksissa mainittu ilmaus *puhetta ilman artikulaatiota*, jolla viitattiin Tampereen murteeseen; ilmauksen voisi ymmärtää vastakohdaksi niille luonnehdinnoille, joissa korostettiin murteen ”nuottia” (esim. *naukuvaa*).

Opiskelijakyselyssä *vääntäminen* (ja *kääntäminen*) liitettiin lähes aina Kuopion seudun savoon.

Vääntäminen ei rajoitu kuitenkaan vain niihin murteisiin, joissa pitkä *aa* ja *ää* ovat diftongiutuneet. Jyväskyläläisten haastatteluissa lukiolaistytö mainitsi *vääntämisestä* esimerkkinä porilaisten puhettavan (JY-NPM 1979, ks. myös Mielikäinen–Palander 2002, 96). Kyselyvastauksissa verbiä käytettiin myös Etelä-Pohjanmaan ja Oulun murteesta, mutta ilman kielenainesesimerkkejä. Sillä viitataan siis yleisemminkin leimalliseen murteeseen. Kolmanneksi *vääntää*-verbillä voidaan kuvata slangisanoja, jotka on saatu muita sanoja muuntelemalla, esimerkiksi vieraista kielistä: *puolsivistynyttä ulkomaalaista sanontaa jotenkin kääntäej ja vääntäen* (eläkeikäinen mies, JY-NPM 1979). Tällöin käytetään usein myös johdosta *väännellä*.

Vääntää-verbi on kansanlingvistisesti monimerkityksinen. 'Minkä tahansa leimallisen murteen' merkitys on kiintoisa, sillä tässä merkityksessä *vääntää* vastaa oikeastaan alkuperäistä *murtaa*-verbiä, jota ei sellaisenaan enää käytetä puhumisesta. Nominijohdos *murre* ja harvinaisempi ilmaus *puhua murtaen* ovat jo leksikaalistuneita, joten *vääntää*-verbi kuvaa nykysuomalaiselle selvemmin 'murtavaa puhetapaa'. Tähän viittaavat myös kyselyvastauksissa käytetyt ilmaukset *vääntäminen*, *vääntö* ja *vääntäen* (ja *kääntäen*). Jopa *murretta* vastaava johdos *väänne* on mahdollinen: eläkeikäinen jyväskyläläismies kertoi haastattelijalle keskisuomalaisen murteen säilyttäjästä, jotka "muistavat sen asiam mite, miten niitä puhuttii aina niitä *käänteitä* ja, *väänteitä*" (JY-NPM 1979).

Toinen lähes termistynyt ilmaus on *leveä*, joka on yleinen sekä aiemmissa haastatteluissa että kyselyssä. Murteen leveys ei koske vain suomen kieltä, vaan siitä on havaintoja muistakin kielistä, esimerkiksi engl. *broad*, rts. *bred* (Coupland–Williams–Garrett 1999, 341; Bolfek Radovani 2000, 64). Yleensä sillä tarkoitetaan yleiskielestä tai muista murteista huomattavasti poikkeavaa kielimuotoa, siis suunnilleen samaa kuin *vääntää*-verbillä sen laajemmassa merkityksessä. Kaikkien tähänastisten havaintojen perusteella *leveä* vaikutelma tulee esimerkiksi savolaisesta diftonginreduktiosta, mutta myös eteläpohjalaisien on sanottu puhuvan *leveästi* tai – kuten he itse sanovat – *leviää murretta* tai *leviäätte*.

Kolmas kansanlingvistiseksi termiksi kiteytynyt verbi on *venyttää*, joskus myös *venyä*. Kuten edeltä kävi ilmi, *venytys* merkitsee mm. hidasta puhetapaa. Kyselyvastauksissa *venyttämisen* käsitettä valaistiin muutamilla esimerkeillä, jotka viittasivat useaan eri murrepiirteeseen: eteläpohjalaiset *venyttävät* vokaaleja (*pohojalaanen*), tamperelaiset persoonapronomineja (*mää, sää*) ja kuopiolaiset diftongeja tai konsonantteja (*Kaappakavulla, siellä pittää puhua sillee kahella konsonantilla*). 1970-luvun jyväskyläläisten haastatteluissa *venyttämisellä* tarkoitettiin ensisijaisesti *mää, sää* -pronomineja. Sanaa käytetään myös toisen tavun lyhyen vokaalin piteneemisestä, joka on tyyppillistä

mm. lounaismurteille (ks. Wiik 1998, 45) sekä monille itämurteille. Jyväskylän puhekielessä sen huomaavat erityisesti muualta muuttaneet (*Jyväskylää*; Mielikäinen 1997, 89 ja siinä mainitut lähteet). Tässä merkityksessä *venyttää*-verbi puuttuukin kokonaan 1970-luvun eläkeikäisten ja keski-ikäisten jyväskyläläisten haastatteluista; sen sijaan yksi eläkeläisnainen kuvasi tuolloin Jyväskylän seudun murretta *laahaavaksi* (JY-NPM 1979). *Venyttää*-verbin käyttö puhetavasta mainitaan jo Nykysuomen sanakirjassa, ja esimerkit viittaavat äänenkäyttöön ja puheen hitauteen, mutta myös yksityisiin kielenpiirteisiin (NS s. v. *venyttää*).

3.3. Affektiiviset asenteet

Sekä suullisissa haastatteluissa että kirjallisissa kyselyissä ilmaistaan toisinaan kielenkäyttöön liittyviä affektiivisia (emotionaalisia, arvottavia) asenteita. Ne voivat kohdistua murteisiin yleensä, johonkin tiettyyn murteeseen, murrepiirteisiin tai murteenpuhujiin. Puhe kielestä ja puhe kielenkäyttäjistä kietoutuvat usein yhteen, niin että asenteiden kohteita ei voi erottaa toisistaan. Esimerkiksi vanhojen murrematkimusten lingvistinen sisältö on yleensä hyvin yksityiskohtainen ja totuudenmukainen, mutta matkiminen sinänsä on samalla köllinimiin rinnastuvaa lähinaapureiden pilkkaamista.

Yleisluonteisin emotionaalinen näkökulma murteisiin on niiden miellyttävyys tai vastenmielisyys. Yleinen asennoituminen murteisiin on suomalaistutkimusten mukaan nykyään enimmäkseen myönteistä. Murteisiin liitetään rento, leppoisa ja kotoisa sävy, kun taas norminmukainen puhekieli voi kuulostaa tärkeilyltä ja teeskentelyltä. 1970-luvun haastatteluissa (JY-NPM 1979) aitoja murteita kuvattiin *hienoiksi*, olivatpa ne mitä murretta tahansa. Eriksseen mainittiin esimerkkejä murteista, joita oli *mukavaa, kivaa* tai *hupaisaa kuunnella*. Suomessa 1990-luvulla alkanut murreaalto ja sen tuottama murrekirjallisuus on korostanut murteiden humoristisuutta, usein tahattomastikin. Siksi varsinkin nuoret arvioivat murteita ja murrepiirteitä nykyään vastakohdalla *hauska – ärsyttävä* (Mielikäinen–Palander 2002, 101). Koska kyselyssä oli päähuomio murteiden tuntomerkeissä, näillä adjektiiveilla luonnehdittiin kuitenkin lähinnä yksityisiä kielenpiirteitä.

Muita arvottavien asenteiden kohteita ovat mm. murteiden kauneus vs. rumuus, maalaisuus vs. kaupunkilaisuus ja korrektius (esim. Preston 1996, 54–55; Inoue 1999). Esteettisyys ei suomalaistutkimusten mukaan ole kovin tärkeä ominaisuus. (Mielikäinen–Palander 2002, 100–101.) Vanhempien henkilöiden haastatteluissa se tulee kuitenkin esiin, kun keskustellaan yleensä kielenkäytöstä ja sen muuttumisesta omiin kouluaikoihin verrattuna. Esimerkiksi eläkeikäiset ja keski-ikäiset jyväskyläläiset käyttivät 1970-luvulla sellaisia ilmauksia kuin *sievää ~ puhdasta kieltä, hyvää suomea ja puhua nätisti*

~ *hyvemmin* ~ *siistimpää kieltä*. Näillä ilmauksilla he tarkoittivat joko norminmukaista kieltä tai vanhojen stereotyyppien mukaan Jyväskylän tai Keski-Suomen murretta. Kummankin ikäryhmän haastateltavat totesivat kaupunkilaisten tai paremmin koulutettujen puhuvan myös *hienoa kieltä* tai muita *hienommin*. Virallisempien tilanteiden vaatimaa kielenkäytön muutosta he puolestaan kuvasivat neutraalisti tai joskus ironisoiden verbeillä *sivistää* ~ *sievistää* (kieltään), *kaunistella* ja *finistellä*. (JY-NPM 1979.) Keskustelut paljastavat siis vanhempien ikäpolvien kokemat sosiaaliset ja tilanteiset erot, joita koulutus ja puhekielen ja kirjakielen kuilu ovat heidän nuoruudessaan vain vahvistaneet. Nuorempien ikäryhmien asennoituminen on nykyään huomattavasti tasa-arvoisempaa ja pragmaattisempaa, eikä ”puhdas” tai ”hyvä” kieli ole enää samanlainen tavoite kuin menneinä vuosikymmeninä. Toisaalta heidän murreympäristönsäkin on aivan erilainen kuin 1900-luvun alkupuoliskolla.

Vaikka nykynuorten kielellinen ympäristö on sosiaalisesti tasa-arvoistunut, kieltä arvotetaan yhä myös kielenkäyttäjien perusteella. Murteiden luonnehdinnassa turvaututaan vanhoihin heimostereotyyppioihin, joita nykyinen murrekirjallisuuskin pitää yllä, ja media luo ja levittää uudenlaisia ryhmitteilyjä (vrt. Mantila 2004). Teettämässäni kyselyssä oli melko vähän luonnehdintoja, jotka viittasivat suoraan kyseisiin kielenkäyttäjryhmiin. Tähän saattoi vaikuttaa sekin, että murteet ja slangi määriteltiin puhtaasti kaupungin tai alueen mukaan (*Turun murre*, *Kuopion seudun savolaismurre*), ei alueen asukkaisiin viittaavilla sanoilla (**turkulaisten murre*, **savolaisten murre*). Muutamissa vastauksissa oli silti ilmauksia, joilla kuvattiin pikemmin kielenkäyttäjiä kuin heidän kieltään: *topakan kuuloista*, *rempeää*, *reilua*, *konstailematonta*, *jämptiä*, *lupsakkaa*, *rentoa*, *ylimielistä* tai *sairaana reteeä*. Myös kielen rikkauteen ja köyhyyteen otettiin kantaa, ja jopa sukupuoleen saatettiin viitata: Tampereen murre oli *äijämäistä*, ja Lappeenrannan murteesta tuli yhdelle vastaajalle mieleen *joku semmonen kovaääninen akka joka puhuu sie ja mie*. Viimeksi mainittu stereotypia voi olla peräisin kaunokirjallisuudesta, sillä esimerkiksi käännöskirjallisuudessa puheliain vanhojen naisten suuhun sovitaan usein juuri *mie*, *sie* -murre.⁶

⁶ Pronominivariantilla *mie*, *sie* on nykyisessä puhekielessä useammanlaisia funktioita. Tämän vuoksi ne herättävät ilmeisen vahvoja mielikuvia kielenkäyttäjistä ja luovat pohjaa sekä myönteisille että kielteisille asenteille. (Ks. Mantila 2004, 332–333; Lappalainen–Vaattovaara 2005, 105.)

4. Päättäntö

Ei-kielitieteilijöiden tapa puhua murteista on osin samanlaista kuin vanhassa murreyhteisössä, mutta osin se on myös muuttunut. Murteita jäljitellään yhä samaan tapaan kuin 1800–1900-luvulla; kyselyni osoitti hokemat, liioittelut, köllit ja pitemmät matkimusrepliikit yhä produktiiviksi tyypeiksi. Yhteiskunnallisista syistä matkimusten levikki on kuitenkin muuttunut. Nykysuomalaiset tuntevat hyvin oman maansa kaukaisetkin kolkat, ja muuttoliike tuo eri murteiden puhujat yhteen. Vaikka muualta muuttaneen naapurin tai uuden asuinympäristön murre olisi jo tasoittunutta, siinä voi olla huomiota herättäviä murrejälkiä erilaisesta ääntämyksestä tai intonaatiosta, pronomineista, partikkeleista sekä muusta sanastosta ja fraseologiasta. Mitä vähemmän näitä poikkeavia piirteitä on, sitä herkemmin ne huomataan. Aina ei tarvita edes omakohtaisia kuulohavaintoja siitä, miten muualla Suomessa puhutaan. Tiedotusvälineet ja kanssakäymistä helpottavat uudet viestintäkanavat tuovat vieraita puheenparsia kaikkien ulottuville, ja ne myös luovat ja levittävät stereotyyppisiä sanontoja ja käsityksiä kielenkäyttäjistä. Kaikkialle leviävät jäljitteilyt ovat nyt vain sirpaleisempia kuin aiemmin, eivätkä pitemmät matkimukset pääse enää vakiintumaan yhteen muottiin, kuten vanhoille murrematkimuksille on käynyt. Ne eivät myöskään kohdistu enää lähinaapureihin, vaan suurempien keskustusten tai alueiden asukkaisiin.

Lähinnä tutkimusmenetelmien ansiota on se, että on saatu talteen muitakin kielestä puhumisen tapoja kuin jäljitteilyt. Aineiston keruu voi vielä suuntautua niin, että yhdellä keruumetodilla saadaan tietyntyypistä aineistoa, toisella toisenlaista. Kun informanteilta kysellään käsityksiä puhekielen alueellisesta, sosiaalisesta ja tilanteisesta vaihtelusta, saadaan usein kuvauksia kirjakielen ja murteiden suhteista ja näiden keskinäisistä sekoituksista. Varsinkin jos haastattelu on tehty suullisena keskusteluna, spontaanisti esitettyjä kielenaineesimerkkejä kertyy vähän, mutta aina ei kyselyissäkään saada vastauksia suoriin kysymyksiin murteiden tuntomerkeistä (esim. Bolfek Radovani 2000, 62). Informanttien kuvauksiin vaikuttaa myös koulutus, niin että varsinkin nuoret voivat tukeutua koulussa opittuun kielitietoon ja puhua kielestä jopa määritelmien ja termien. Koulun lisäksi ovat murretietoutta viime vuosina levittäneet uudet murrejulkaisut, erityisesti sanakirjat ja kieliopit, joissa on käsitelty kielenilmiöitä osin kielitieteellisesti, osin kansanomaisesti.

Vaikka murteet tasoittuvat, murteista puhumisen tavat ovat monipuolistuneet. Teettämäni kysely osoittaa, että samastakin ilmiöstä voidaan puhua usealla eri tavalla: muualta kuullun matkimuksen tai sanontatavan, omien esimerkkien ja sanallisten kuvausten avulla. Esimerkiksi Tampereen murteesta vastauksissa mainittiin usein pronomini *mää* ja partikkeli *nääs*, joko yksin tai lyhyissä lauseissa, mutta näiden lisäksi niistä annettiin toisinaan myös sanallinen selitys (*venytystä, ääkkösten ylikäyttöä*). Toisaalta metakielen epätarkkuus voi

johtaa siihen, että eri ilmiöitä kuvataan samalla tavalla. Kyselyssäni ilmaus *venyttää* oli kansanomaisista termeistä monipuolisin, sillä sillä viitattiin moniin eri piirteisiin. Metakielen epätarkkuus ei tarkoita kuitenkaan välttämättä havaintojen epätarkkuutta: irrallisista esimerkeistä kävi helposti ilmi, mitä ilmiöitä sanallisilla kuvauksilla tarkoitettiin (esim. *r* ilmauksissa *käret* vs. *Tampere*).

Teettämäni kyselyn vastaukset osoittavat, miten tärkeä asema maantieteellisillä seikoilla on nykyisissä murrestereotypioissa ja niiden leviämässä. Tämä näkökulma ei tulisi ehkä samalla tavalla esiin jossain toisentyypisessä tutkimuksessa, mutta juuri valmiina annetut, nimeltä mainitut alue- tai kaupunkimurteet ovat omiaan kaivamaan esiin kyseisiin paikkoihin liittyvät sanonnat tai muokkaamaan sellaisen. Paikkoihin viittaavat ilmaukset on helppo oppia ja pitää mielessä. Paikannimien murreasuja käytetään epävirallisessa nimeämisessä nykyään muutenkin usein köllinimien tapaan. Nuorten vastauksista näkyy, että paikannimi tai paikkaan viittaava sana voidaan liittää monentyyppisiin matkimuksiin: irrallisiin sananmuotoihin (*savvoo*), fraaseihin (*Oulusa koulusa, onko Mikkeliin mänijöitä*), itse tuotettuihin lause-esimerkkeihin (*Mieoon Lappeenrannast*) ja muualta kuultuihin kiteytyneisiin matkimusreplikkeihin (*Ookko nää Oulusta*).

Kuten kansanlingvistik – ja meillä Suomessa jo vanhojen aluemurteiden tutkijat (esim. Ojansuu 1908) – ovat havainneet, ei-kielitieteilijät pystyvät puhumaan kielestä monipuolisesti ja osaavat myös esittää yksityiskohtia kielenniirteistä ja varianteista. Heidän tapansa kuvata havaintojaan poikkeavat kuitenkin murteentutkijoiden määritelmistä, termeistä ja analyyseistä. Varsinkin erilaisista jäljittelyistä voi koota runsaan esimerkistön, joka valaisee kansanlingvistisiä käsityksiä murteiden tuntomerkeistä, mutta myös sanalliset kuvaukset antavat kiinnostavaa tietoa kielen ja sen ilmiöiden hahmottamisesta. Voisi jopa sanoa, että subjektiiviset havainnot murteista ja niihin liittyvät stereotypiat luovat nykysuomalaiseen kieliyhteisöön uudenlaisia murrerajoja.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

JY-NPM 1979 = Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeen jyväskyläläinen haastatteluaineisto (haastattelut 1976–79). Jyväskylän yliopiston kielten laitos, Fennicum.

Kyselytutkimus yliopistossa ja ammattikorkeakoulussa opiskeleville, vastaajina 52 naista ja 52 miestä. Suomen kielen alueellisen ja sosiaalisen vaihtelun luentosarjan kurssitehtävä syyslukukaudella 2004. Jyväskylän yliopisto, Fennicum.

Muut lähteet

- BOLFEEK RADOVANI, JASMINA 2000: *Attityder till svenska dialekter – en sociodialektologisk undersökning bland vuxna svenskar*. SoLiD nr 13. FUMS Rapport nr 201. Uppsala: Uppsala universitetet.
- COUPLAND, NIKOLAS – WILLIAMS, ANGIE – GARRETT, PETER 1999: "Welshness" and "Englishness" as Attitudinal Dimensions of English Language Varieties in Wales. DENNIS R. PRESTON (toim.): *Handbook of Perceptual Dialectology*. Volume 1, 333–343. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST.
- INOUE, FUMIO 1999: Classification of Dialects by Image: English and Japanese. DENNIS R. PRESTON (toim.): *Handbook of perceptual dialectology*. Volume 1, 147–159. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- KOSKI, MAUNO 2000: Illatiivin sse suomen lounaismurteissa. JÜRI VIKBERG (toim.): *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*, 100–130. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn.
- LAPPALAINEN, HANNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. *Virittäjä* 109, 98–110.
- LEINO, PIRKKO 1968: *Suomalaiset matkimukset*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MANTILA, HARRI 2004: Murte ja identiteetti. *Virittäjä* 108, 322–346.
- MASE, YOSHIO 1999: On Dialect Consciousness. Dialect Characteristics Given by Speakers. DENNIS R. PRESTON (toim.): *Handbook of perceptual dialectology*. Volume 1, 101–113. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- MIELIKÄINEN, AILA 1997: Puhdasta suomea Suomen sydämessä. ILKKA NUMMELA (toim.): *Jyväskylän kirja. Katsauksia kaupunkielämän vaiheisiin 1940-luvulta 1990-luvulle*, 86–95. JY:n kotiseutusarja 33. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisen murreasenteista. *Sananjalka* 44, 86–109.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja* 1962. Kuudes osa. Toinen painos. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- OJANSUU, HEIKKI 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. *Virittäjä* 12, 9–13.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. *Virittäjä* 105, 147–151.
- PAUNONEN, HEIKKI 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Laati- neet Heikki ja Marjatta Paunonen. Helsinki: WSOY.
- PENTTINEN, ANTTI 1984: *Sotilaslangin sanakirja*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
- PRESTON, DENNIS R. 1996: Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness. *Language Awareness* 5:1, 40–74.
- 1999: Introduction. *Handbook of perceptual dialectology*. Volume 1, xxiv–xi. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- PUNTTILA, MATTI 1998: *Haaskannäköinen tyttö. Kielikaskuista matkimuksiin*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
- SAARINEN, JANNE 2004: *Tsadista Rolloon. Suomen paikkakuntien epäviralliset nimet*. Suomen kielen proseminaariesitelmä. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
- TRUDGILL, PETER 1986: *Dialects in Contact*. Language in Society 10. Oxford – New York: Basil Blackwell.
- VIIK, KALEVI 1998: *Tämmöttös. Turun murteen kielioppi ja harjoituskirja*. 2. painos. Turku.

AILA MIELIKÄINEN: *From imitation to definition. How non-linguists talk about dialects*

In folk linguistics, the meta-language of non-linguists has so far been considered according to, e.g. whether such people are referring to language or speech, or language users and concepts related to them. Remarks concerning language use can be grouped on the basis of the structure into features of phonology, morphology, syntax and lexicon. The manifestation of consciousness has been analysed by, in particular, Dennis Preston, who has demarcated four *modes*: *availability*, *accuracy*, *detail* and *control*. Each of these forms a continuum along which all observations can be placed.

This article considers the ways non-linguists talk about dialects and Helsinki slang. I have analysed these expressions in a questionnaire (2004) in which university students interviewed students in institutions of higher education, asking them to name the typical features of dialects and slang presented to them. In most cases the dialects were named according to some important town in the vicinity where the dialect was spoken, e.g. the *Turku dialect* and the *Kuopio district Savo dialect*. The dialectal feature that first came to mind in each of the dialects was requested. The interviewees recorded the answer in precisely the same form as uttered by the informant. As expected this material produced plentiful examples of dialectal material, but it also yielded other verbal descriptions. In order to obtain older material for comparison with the answers in the questionnaire, I went through interviews recorded at the end of the 1970s in which people from Jyväskylä talked freely about certain subjects, including that of language.

I have divided the expressions in the questionnaire material into two main parts, the first part containing all imitations and examples of linguistic material. These are then further classified according to length into sentences, phrases, dialect words, and specific phonological and morphological variants shorter than phrases. The sentences and complex sentences have been typical of old Finnish dialect imitations, but according to the questionnaire survey, dialects are nowadays imitated particularly through various sayings, greetings, tags, and other phrases.

Most examples of vocabulary in the answers were taken from Helsinki slang. Of the different phonetic and morphological variants, the most commonly mentioned were the dialectal forms of personal pronouns (*mie*, *sie*, *mää*, *sää* etc.), while the next most frequently mentioned were word forms referring to the names of local places and their inhabitants, for instance *Pohojanmaa* = Ostrobothnia, *pohojalaanen* = pohjalainen 'person from Ostrobothnia', (*puhua*) *savvo* = savoa 'to speak Savo dialect', *Turuust* = Turusta 'from Turku'. The smallest fragments of word forms were usually various consonants, such as *h* (*tullahan* = tullaan 'we're coming'), the *r* heard around Tampere and the "z" type *s* of Helsinki slang.

The second part of the expressions consists of verbal descriptions. I have considered them from three points of view. (1) *Comparison* is typical of all remarks on dialects, and this reflects the perceptual process. It is easy to compare dialects to standard speech or other dialects, and to compare slang on account of its vocabulary, to foreign languages. (2) Non-linguists may also offer simple *definitions* of linguistic features, for example "(to) double consonants", "to shorten words" or "to add letters". These definitions include linguistic *terms*, even if sometimes expressed in a popular fashion. A few popular expressions have again become linguistic terms. One is *vääntää* ~ *viäntää* (lit. 'to twist'), through which allusion is made to diphthongisation (*pää* > *peä* > *piä*) in the Savo dialect, to any distinctive dialect (compare *murttaa* 'to speak with an accent', lit. 'to break', *murre* 'dialect'), or to phonetic variation in slang words. Another verb that has developed into a term is *venyttää* 'to stretch, protract', which can be used to refer to many linguistic features, for instance consonant gemination (*tullee* = *tulee* 'comes'), diphthong reduction (*haaska* = *hauska* 'pleasant, nice') and the schwa (*kolome* = *kolme* 'three'). A third popular linguistic term – familiar from other languages – is a dialect's *leveys* 'broadness' (*leveä murre* 'broad dialect'), and correspondingly *puhua leveästi* 'to speak broadly', referring to a distinctive dialect, generally in Savo or Ostrobothnia. (3) As a third type for descriptions I have singled out *affective attitudes* that are often targeted at language users.